

Аннотация

В статье рассматриваются основные приемы и принципы литературной театральности на материале творчества поэтического поколения 80-х годов XX века. Рассматриваются различные аспекты театрализованного мироощущения в лирике Ю. Андруховича, О. Забужко, И. Малковича. Исследуются художественные модели топоса маски, определяется ее связь с мотивом Карнавала. Обосновывается взаимосвязь поэтического театра с модернистским типом художественного мышления.

Ключевые слова: театральность, переходная эпоха, игра, Карнавал, поздний модернизм, поэтический театр, топос маски, вертепная традиция, образ.

Summary

The article deals with the main devices and principles of the artistic theatricality on the material of the creative works of the 1980s poetic generation. Various aspects of the theatricalised perception of the world have been analysed in Yuriy Andrukhovych, O. Zabuzhko and I. Malkovych's lyrics. The artistic models of the mask-topos have been investigated. Its connection with the Carnival motive has been defined. The correlation of the poetic theatre has been interpreted with the modernistic type of the artistic thinking.

Keywords: theatricality, transitional epoch, game, Carnival, late modernism, poetic theatre, mask topos, puppet tradition, image.

УДК 821.161.2.09“18”

Блик О. І.,
аспірантка,
Інститут літератури
імені Т. Г. Шевченка НАН України
(Київ)

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА РОМАНТИКІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОМАНТИЗМУ: НАЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА СВІТОВОГО ЯВИЩА

Процеси, що відбувалися в європейських літературах в епоху романтизму, виявляють виразну типологічну спорідненість. Захоплення фольклором, видання збірників народних пісень і балад, звернення до історичного минулого, оновлення літературної мови, активна перекладацька діяльність, тематичне новаторство, розширення жанрової системи – все це стало ознаками літератури романтичної доби, своєрідне відображення яких спостерігаємо також на українських теренах. У цьому плані харківський романтичний рух доцільно розглядати як національний варіант загальноєвропейського явища.

Як зазначає Д. Наливайко, романтизм не був суто літературним напрямом. Він охоплював різні сфери культури й науки. Існувала не лише романтична література, а й романтична музика, романтичний живопис, романтична філософія й історіографія. Вплив романтизму відчутний також у правовій науці, психології, медицині тощо. Водночас набувають важливого значення міжлітературні взаємини, зокрема звернення письменників-романтиків до німецького романтичного досвіду. Скажімо, представники озерної школи В. Вордсворт і С. Т. Колрідж у молоді роки здійснюють мандрівку до Німеччини, де з ентузіазмом вивчають нову німецьку філософію і літературу. Пізніше

знайомство з працями німецьких теоретиків буде помітне у філософських розробках С. Т. Колріджа. Представники польського романтизму, зокрема “української школи” в польській літературі, захоплюються англійською літературою, особливо творчістю Дж. Байрона та В. Шекспіра. Внаслідок зацікавлення англійською літературою у польських романтиків виникає захоплення Сходом (А. Міцкевич). Східні мотиви з польської літератури шляхом перекладів потрапляють також у середовище харківських романтиків.

Харківська школа романтиків уже неодноразово була об’єктом наукових зацікавлень. Це, зокрема, праці М. Дашкевича [5], І. Айзенштока [1; 2], А. Шамрая [11], М. Яценка [10] О. Охріменка [9], І. Арендаренко [3], Г. Канової [6] та ін. Проте дослідження цього явища як власне літературного угруповання, особливо в функціонально-типологічному аспекті, відкриває нові перспективи в його осмисленні і трактуванні.

Поняття “літературна школа” має різні тлумачення. На мій погляд, найповніше визначення наводить “Літературознавча енциклопедія”: “Школа – специфічне утворення в літературі, група письменників, об’єднаних спільними стильовими уподобаннями, жанровою практикою, тематичними інтересами, проблематикою, передусім естетичною програмою, що, проектуючись у новий творчий простір, спирається на певну традицію, полемізує з нею, переосмислює її” [7, 588]. Прикметно, що процеси, які відбувалися усередині цих шкіл, були надзвичайно подібними у всіх європейських літературах. Зокрема, йдеться про ієнську школу, гейдельберзьку школу, озерну школу, “українську школу” в польській літературі та Харківську школу романтиків під кутом зору захоплення народною культурою й фольклором, широкого використання народної мови, жанрово-стильових пошуків, особливо ж – з’ясування ролі наукових і культурних центрів та розвитку інтелектуальних рухів тощо.

Ієнська школа. Як відомо, Ієна здавна була університетським містечком. В Ієнському університеті викладали Ф. Шіллер та Й. Фіхте, А. Шлегель, Ф. Шеллінг. У 1799 році в Ієні поселилися також Л. Тік та Ф. Шлегель. Отже, в університетській Ієні зібралася активна та амбітна молодь, натхненна й ідеалістична, яка, за словами скептичного сучасника, “визнавала лише питання “що є істина?” і ставилася з презирством до всіх менш значних питань” [4, 16].

Бурхливе літературне життя ієнських романтиків відбувалося у домі А. Шлегеля. Як зазначав Н. Берковський, дім А. Шлегеля в Ієні став місцем “романтичних збіговиськ”. У середовищі романтиків панував ентузіазм, вони творили новий світ – нову літературу, нову філософію, критично сприймали своїх сучасників, пародіювали й насміхалися з них. “Один із свідків життя в домі Августа Шлегеля заявив, що вона нестерпна – надто багато в цьому домі комікують та іронізують, надто багато витрачають розуму та гри розуму” [4, 18]. Енциклопедичність предстваників Ієнської школи була безсумнівною, всі вони були інтелектуалами й ерудитами. Саме тому ієнський романтизм отримав назву “філософського романтизму”.

Гейдельберзька школа. Ще одним літературним осередком, подібно до ієнського, була “гейдельберзька школа”. Там жили і творили у ті роки найактивніші члени угруповання А. Арнім та його друг К. Brentано, філолог та публіцист Й. Геррес, філолог Г. Ф. Крейцер. Також у колі впливу Гейдельберга перебували поет Й. Ейхендорф та брати Грімм [4, 323]. Членів гуртка зв’язували дружні, приятельські, навіть сімейні (А. Арнім був одружений на сестрі К. Brentано, Беттіні) стосунки.

Гейдельбержців у літературознавстві справедливо називають “національною школою”. Уперше в німецькій літературі зароджується мистецтво, що ґрунтується на національних джерелах і з них росте й черпає свою потужність, свою мистецьку неповторність і своєрідність. На цьому шляху “гейдельберзька школа” досягла значних успіхів і помітно збагатила національну німецьку літературу.

“Озерна школа”. У поетів-озерян було багато спільного. Їхнім “університетом” була загадкава та віддалена Країна озер. Вони проживали в одному регіоні, походили з одного соціального класу (англійської аристократії), були пов’язані дружніми і навіть сімейними зв’язками (С. Колрідж та Р. Сауті були одружені на сестрах). В. Вордсворт та С. Колрідж товаришували в молодості, пізніше їхні шляхи розійшлися. Проте саме спільна діяльність поетів-лейкістів дозволила здійснити потужне оновлення англійської поезії. Збірник “Ліричні балади”, який був створений В. Вордсвортом та С. Т. Колріджем, став видатним явищем англійської літератури.

Польська література. До 1815 року в польській літературі інтелектуальну та літературну першість тримала Варшава. Але в період 1815–1823 рр. цю функцію перебирає на себе Вільно: там зосереджується потужний інтелектуальний та літературний рух. У Вільні народжується покоління, сповнене “сентиментальної романтичності”. У середовищі університетської молоді особливою популярністю користуються Й. Зан і Я. Чечот, згодом А. Міцкевич. Саме у Вільно вийшло перше видання віршів А. Міцкевича, які дали принципово новий напрямок усій польській поезії.

Також активно виступає на інтелектуальну арену Кременець (нині Тернопільська обл.). У Кременецькому ліцеї навчалися А. Мальчевський – один із представників “української школи”, Ф. Ковальський, М. Гославський, Ю. Коженювський – драматург, письменник, літературознавець і Т. Заборовський, автор “Дум подольських”. Цікаво те, що пізніше Ю. Коженювський викладатиме у Кременецькому ліцеї, а після його ліквідації стає викладачем Київського університету, де викладає історію Риму, міфологію, читає лекції з польської мови. У Кременці навіть було своє видання, друкований орган, “рупор” кременецького студентства – “Swisenia naukowe”, в якому активно друкувався зі своїми статтями З. Долєнга-Ходаковський.

“Українська школа” виникла у Варшавському університеті. Молоді вихідці з України, за плечима яких був Кременецький ліцей, прагнули створити щось особливе в поезії. Дуже важливим фактом є те, що вони зустріли підтримку та симпатію з боку двох авторитетних університетських професорів – Й. Лелевеля

та К. Бродзінського. У своїх університетських лекціях К. Бродзінський висловлював новий погляд на поезію, закликав до зображення в художніх творах селян та простого люду. Навколо К. Бродзінського в університеті організувався невеличкий гурток прихильників та послідовників. Як зазначає М. Дашкевич, “Бродзінський справляв глибоке враження на невеликий, але обраний гурток талановитої молоді, яка щиро полюбила його” [5, 185].

Цей гурток молоді перший відгукнувся на заклик литовських поетів до “романтичності”, до оновлення літератури, заклик проти традиційних на той час класичних форм. Помітними фігурами цього гуртка були Б. Залеський, С. Гощинський, М. Грабовський. Саме в їхній творчості українська тематика була представлена найглибше. За словами критика М. Грабовського, “романтика польско-українських поетів розвинулась, на відміну від романтики Міцкевича, не під впливом німецької чи англійської поезії, але більш чи менш самостійно” [5, 185].

Харківська школа романтиків. Важливу роль у створенні “школи” відіграв, безумовно, Харківський університет. У цьому зв’язку М. Дашкевич згадує про “харківський інтелектуальний рух”. Перше покоління харківських романтиків познайомилося на університетській лаві. Найбільшим авторитетом серед них був І. Срезневський. Як зазначає А. Шамрай, “коло молодого, талановитого Срезневського гуртуються його колеги по університету, перейняті цікавістю до української старовини, до української історії, захоплені в рівній мірі й новими літературними ідеями, що йшли з Польщі й Росії” [11, 21]. Цікаво, що всі учасники першого покоління романтиків були юристами за освітою. Вступивши 1826 році на “ефіко-політичне” (юридичне) відділення Харківського університету, ці “юристи за освітою, та не за покликанням” (В. Срезневський) утворили гурток літературного спрямування. “Ты может быть вспомнишь, – писав Срезневський до Розковшенка 1833 року – наши заседания in 4: Theodore (Ф. Євцький) Joseph (Джунковський, однокурсник Срезневського і приятель), Jean (Розковшенко), – Ismail и только. Незабвенное время! Theodore с конфетой в зубах, Joseph с Кантом на устах, Jean с трубкой во рту, Ismail с глупостью на языке. Прекрасный 4 or” [8, 24]. Основним досягненням цього гуртка було видання “Українського альманаху”.

Другий етап харківського романтизму так само пов’язаний з діяльністю І. Срезневського, на той час уже професора. Після своєї слов’янської мандрівки І. Срезневський започаткував в університеті курс слов’янознавства. За спогадами сучасників, цей курс мав гучний успіх: “Студенти всіх факультетів ...юрбами йшли слухати красномовного професора; найбільша університетська аудиторія ...не вмещала всіх бажаючих. Новизна предмета, жвавість викладу, то захопленого і приправленого цитатами з Коллара, Пушкіна і Міцкевича, то строго критичного, не позбавленого гумору і іронії, – все це збуджувало студентську молодь, все це було таким незвичайним і ще ні разу до того часу не траплялось, як розповідали, на університетській кафедрі” [2, 105]. Отже, подальший розвиток харківської романтики також пов’язаний з університетом, зі студентством та професурою, із навчанням та викладанням. Очевидно, у поглибленні романтичних

концепцій, яке відбулося на другому етапі існування “харківської школи”, важливу роль відіграв академічний курс І. Срезневського.

Важливе значення у розвитку романтичних ідей мала діяльність М. Костомарова. Його переклади дали змогу українському читачеві познайомитися з лірикою Дж. Байрона (“Погибель Саннахерибова”, “До жидівки”, “Дика коза”), з фрагментами трагедій В. Шекспіра (“Верба. Пісня Дездемони”). М. Костомаров у своїх поетичних творах прагнув збагатити українську літературу новими темами й мотивами. У його трагедіях помітна впевнена тенденція до розширення тем, відходу від суто побутової та селянської тематики.

Учасники “харківського гуртка” зверталися до жанру історичного роману, фантастичної повісті, ліро-епічної поеми. На третьому етапі існування школи відбувся перехід від баладних і пісенних форм до рефлексивної, психологічної лірики. Харківська школа виявляє нову фазу в розвитку української романтики, перейшовши від епічних народних форм до романсу, елегії, медитації. Вагомим був також їхній внесок у розвиток літературної критики та висвітлення теоретичних питань романтичної естетики.

Висновки. Розглянувши розвиток європейських літератур доби романтизму, ми можемо прийти до висновку, що ці тенденції мають спільні й відмінні риси у кожній національній літературі, але за природою своєю – подібні. А значить, ми можемо розглядати український романтичний рух як національну парадигму загальноєвропейського, та навіть загальносвітового явища.

Література

1. Айзеншток І. Українські поети-романтики 20–40-х років ХІХ ст. / І. Айзеншток. – К. : Дніпро, 1968. – 635 с.
2. Айзеншток І. До перебування Міцкевича на Україні : Адам Міцкевич і П. Гулак-Артемівський / І. Айзеншток // Міжслов'янські літературні взаємини : окремий відбиток. – К. : Дніпро, 1958. – С. 105–120.
3. Арендаренко І. По дорозі й назустріч : англійська та українська романтичні поезії : порівняльна типологія й поетика / І. Арендаренко. – К. : ПЦ “Фоліант”, 2004. – 216 с.
4. Берковский Н. Романтизм в Германии / Н. Берковский. – Л. : Худож. лит., 1937. – 568 с.
5. Дашкевич Н. П. Отзыв о сочинении Г. Петрова “Очерки истории украинской литературы XIX столетия” / Н. П. Дашкевич ; [упоряд., передмова, примітки, покажчик імен Г. А. Александрова]. – Донецьк : ЛАНДОН-ХХІ, 2013. – 352 с.
6. Канова Г. О. Феноменологія романтичного еросу (на матеріалі творчості лейкістів та харківської школи романтиків) : дис. ... к. філол. н. : 10.01.05 “Порівняльне літературознавство” / Г. Канова. – К., 2007 – 194 с.
7. Літературознавча енциклопедія : [в 2-х т. / автор-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : Академія. – Т. 1 : А (аба) – Л (лямент). – 2007. – 608 с.
8. Наливайко Д. С. Зарубіжна література 19 сторіччя : доба романтизму : [підручник] / Д. С. Наливайко, К. О. Шахова. – Т. : Навчальна книга-Богдан, 2001. – 416 с.
9. Охріменко О. Українська романтична балада : 20–60-ті роки ХІХ ст. / О. Охріменко // Радянське літературознавство. – 1986. – № 5. – С. 53–61.
10. Українські поети-романтики : поетичні твори / [передм., упоряд. М. Яценко]. – К. : Наукова думка, 1987. – 588 с.
11. Шамрай А. Харківська школа романтиків / А. Шамрай – Харків : Держвидав України, 1930. – Т. 1. – 276 с.

Анотація

У статті розглядається функціонування літературних шкіл першої половини XIX століття. Автор стверджує, що виникнення літературних шкіл було характерною ознакою епохи романтизму. Романтизм проявлявся не лише в літературі, а також в музиці, філософії та історіографії. У статті розглянуто виникнення та розвиток інтелектуальних рухів при європейських університетах, зокрема, у Варшаві, Вільно, Ієні, Гейдельберзі, Харкові та Києві. Автор робить висновок, що харківський інтелектуальний рух відбувався у єдиному руслі з процесами європейського романтизму.

Ключові слова: гейдельберзька школа, інтелектуальний рух, ієнська школа, літературні школи, озерна школа, романтизм, харківська школа романтиків, "українська школа" в польській літературі.

Аннотация

В статье рассмотрено возникновение и развитие литературных школ первой половины XIX века. Возникновение литературных школ было характерной чертой эпохи романтизма. Романтические тенденции проявлялись не только в литературе, а также и в философии, музыке, историографии. В статье рассматривается возникновение и развитие интеллектуальных движений при университетах: в Вильно, Варшаве, Иене, Гейдельберге, Харькове и Киеве. Автор приходит к выводу, что харьковское интеллектуальное движение происходило созвучно с процессами европейского романтизма.

Ключевые слова: гейдельбержская школа, интеллектуальное движение, иенская школа, литературные школы, озерная школа, романтизм, харьковская школа романтиков, "украинская школа" в польской литературе.

Summary

The article tells about the development of literary schools of the first half of the XIX century. The emergence of school was a feature of Romantic era. We can see Romantic ideas not only in Literature, but also in Philosophy, Music and Historyography. The article tells about genesis and development of intellectual movements in European universities. We can see this "intellectual movements" in Warshaw, Vilnius, Iena, Geidelberg, Kharkov and Kiev. In the conclusion the author says that development of Kharkiv romanticism was in parallel with European Romanticism.

Keywords: Heidelberg school, intellectual movement, Iena school, literary schools, lake school, Romanticism, Kharkiv romantic school, "Ukrainian school" in Polish literature.

УДК 821.161.2–34.09

Будівська Л. П.,
кандидат філологічних наук,
Східноукраїнський національний університет
(Луганськ)

ГУМАНІСТИЧНЕ ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ ОЛЕКСИ ДОВБУША В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ XX СТОЛІТТЯ

Література кожного народу віддзеркалює його культурну самобутність, характер. Вона не тільки духовний портрет, але й той фактор його життя, що формує національний світогляд [10, 23]. Традиційно літературознавці наголошують на тому, що в духовному житті суспільства літературно-художні твори виконують різні функції, серед яких найголовнішими є пізнавальна, естетична і виховна (етична). У творчості багатьох письменників відбувається